

L. Fuchs: New Kreuterbuch, 1543, Von Baldrion.

Von Baldrion. Cap. CCCXXX.

(A) Namen.

Baldrion würdt sonst auch Dennenmarck, Katzenkraut, unnd Augenwurtzel genent, darumb das die katzen die wurtzel dises krauts gern riechen, und jhre augen darmit stercken. In Griechischer und Lateinischer spraauch würt diß gewechß Phu und Nardus sylvestris geheysen. Die Apotecker und gemeine kreütler nennens Valerianam.

Geschlecht.

Des Baldrians seind fürnemlich zwey geschlecht. Das erst würt groß oder edel

Van valeriaan. Kapittel 330.

Namen.

Valeriaan wordt verder ook Dennenmerk, kattekruid en ogenwortel genoemd, daarom dat de katten de wortel van dit kruid graag ruiken en hun ogen daarmee versterken. In Griekse en Latijnse spraak wordt dit gewas Phu en Nardus sylvestris geheten. De apothekers en gewone kruidenkenners noemen het Valerianam.

Geslacht.

Van de valeriaan zijn voornamelijk twee geslachten. De eerste wordt grote of edele valeriaan genoemd. In Latijn is ze van ettelijke

Baldrion genent. Zû Latein ist sie von ettlichen Theriacaria geheysen, und auff Teütsch Triackskraut. Das ander würdt gemein Baldrion und Katzenwurtzel genent. Beyder unterscheydt wôllen wir nachvolgends in beschreibung der gestalt anzeygen.

(B) Gestalt.

Das groß Baldrion hat einen runden hollen glatten zarten braunfarbenen stengel, mit gleychen unterscheyden. Die bletter seind erstmals zimlich breyt, wie Wegerich bletter, darnach werdens zerspallten wie des weissen senffs, an der farb schweitzergrün. Auff dem stengel gewindt sie schône schneeweisse blümen, wiewol ehe und sie sich auffthün, erscheinen sie leibfarb zû sein. Der samen nachdem und er zeitig würdt, fleugt darvon, wie der Lattich samen. Die wurtzel ist fingers dick, mit vilen neben angehenckten kleinen zaseln oder wurtzeln, durcheinander und übereinander wie Christwurtzel, aber vil geeler, eines gar lieblichen geruchs. Dise wurtzel verkauffen die weiber an ettlichen orten für Calmus. Der gemein Baldrion ist mit dem stengel dem ersten gleich, allein das er obenauf ecket ist, oder holkelen hat. Seine erste bletter seind gantz schmal, allwegen zwey gegen einander, wie zween flügel, darnach werden sie ettwas runder und breyter, zû ringpumbher zerspallten, an der farb schwartzgrün. (C) Am gipffel der stengel gewindt er seine leibfarbene blümen. Die wurtzel aber ist kleiner dann der vorigen, zasecht. Stopt alle jar neue kleine weisse wurtzeln besetzt, darmit sie sich widerumb reyniget.

Statt irer wachung.

Der groß Baldrion muß in gärten gezilt werden, dann er in unsern landen nit gemein ist. Der ander wechpt in feuchten awen, wiesen, und gräben.

Zeit.

Der Baldrion blüet den gantzen summer.

Die natur und complexion.

Baldrion ist warm und trucken im andern grad.

Krafft und würckung.

Baldrion wurtzel gesotten und getruncken, treibt den harn. Gleiche krafft hat auch das pulver derselben in wein getruncken. Sie stillt den weetagen der seiten. Bringt den frauen jhre zeit. Sie würt under die artzneyen vermischet so

Theriacaria geheten en op Duits teriakelkruid. (**Valeriana phu**) (De andere wordt gewone valerian en kattewortel genoemd. (**Valeriana officinalis**) Beide onderscheidt willen we vervolgens in beschrijving der gestalte aantonen.

Vorm.

De grote valerian heeft een ronde, holle, gladde, zachte bruinkleurige stengel met leden onderscheiden. De bladeren zijn eerste keer matig breed, zoals weegbree bladeren, daarna worden ze gespleten zoals de witte mosterd, aan de verf Zwitsersgroen. Op de stengels gewint ze schone sneeuw witte bloemen, hoewel eer en ze zich open doen schijnen ze lijfkleurig te zijn. De zaden nadat en ze en rijp worden vliegen daarvan zoals de sla zaden. De wortel is vingers dik met vele naast aanhangende kleine vezels of worteltjes door elkaar en over elkaar zoals het Kerstkruid wortel, echter veel geler, een erg lieflijke reuk. Deze wortel verkopen de wijven aan ettelijke oorden voor kalmoes. De gewone valerian is met de stengels de eerste gelijk, alleen dat het bovenop kantig is of groeven heeft. Zijn eerste bladeren zijn gans smal, altijd twee tegen elkaar als twee vleugels, daarna worden ze wat ronder en breder, ringsom gespleten, aan de verf zwartgroen. Aan top der stengels gewint het zijn lijfkleurige bloemen. De wortel echter is kleiner dan de vorige en vezelig. Stoot alle jaren nieuwe kleine witte worteltjes bezijden waarmee ze zich wederom reinigt.

Hun groeiplaats.

De grote valerian moet in hof geteeld worden, dan het in onze landen niet algemeen is. De andere groeit in vochtige kanten, weiden en sloten.

Tijd.

De valerian bloeit de ganse zomer.

De natuur en samengesteldheid.

Valerian is warm en droog in andere graad.

Kracht en werking.

Valerian wortel gekookt en gedronken drijft de plas. Gelijke kracht heeft ook dat poeder van die in wijn gedronken. Ze stilt de pijnen der

[844, 845, 846] (D) man für giff braucht, darumb ist sie zu der zeit der Pestilentz seer gut, darvon getruncken. Item Baldrion wurtzel in wein oder wasser gesotten und in die augen getropfft, macht ein klar gesicht. Sie ist auch treffentlich gut zu den wunden und schaden, dann sie heylet dieselbigen.

zijde. Brengt de vrouwen hun tijd. Ze wordt onder de artsenijen vermengt zo [844, 845, 846] men voor gif gebruikt, daarom is ze in de tijd der pest zeer goed, daarvan gedronken. Item, valeriaan wortel in wijn of water gekookt en in de ogen gedruppeld maakt een helder gezicht. Ze is ook voortreffelijk goed tot de wonden en schaden, dan ze heelt diezelfde.

Dodonaeus;

Van Valeriaan kap. xvii.

Het geslacht.

Van valeriaan zijn er twee soorten, tam en wild. Van de wilde zijn er ook twee soorten, groot en klein. Verder vind je noch een vreemd geslacht dat men tegenwoordig valeriaan van Grieken noemt.

Vorm.

Valeriana hortensis of tamme valeriaan.

Valeriana sylvestris minor of grote wilde Valeriaan.

(*Valeriana phu*, *Valeriana officinalis*)

1 De tamme valeriaan heeft eerst witte, groene en brede bladeren. Hiertussen komt een ronde, holle, effen en geknoopte steel voort. Daaraan groeien uitgespreide, gekloven bladeren die op de bladeren van de wortels die men hier te lande pastinaken en in Duitsland Moren noemt volledig gelijk zijn. Op de top van de stelen groeien kronen met mooie bloemen die eerst lichtpaars of vleeskleurig zijn en daarna wit. De wortel is vingers dik met aanhangende worteltjes en kleine worteltjes.

2 De grote wilde valeriaan is de tamme volledig gelijk, haar stelen zijn ook rond, effen, hol en met leden verdeeld. De bladeren zijn als vleugels uitgespreid en van vele tegenover elkaar staande bladeren tezamen gesteld die op de bladeren van de tamme valeriaan lijken, die aan de top van de stelen groeien zijn groter en meer gekloven. De bloemen groeien en zijn gelijk aan de tamme en licht paarsachtig van kleur. De wortel is teer die herwaarts en derwaarts kruipt en alle jaren op nieuwe plaatsen nieuwe stelen en scheuten voortbrengt.

Phu parvum, *Valeriana sylvestris minor* of kleine wilde valeriaan.

Phu Graecum, *Valeriana peregrina* of valeriaan van Grieken .

(*Valeriana dioeca*, *Polemonium coeruleum*)

3 De kleine wilde valeriaan is de grote, echte valeriaan zeer gelijk, maar in alle manieren veel minder. De eerste en onderste bladertjes zijn net als kleine weegbree bladertjes en de andere die aan de stelen groeien zijn zeer ingesneden en lijken op de bladeren van de wilde valeriaan of op de bladeren die aan de stelen van de tamme valeriaan groeien. De stelen zijn rond, geknoopt en ongeveer een zeventien cm hoog. De bloemen zijn van vorm en wezen de andere, voorgeschreven gelijk. De wortels zijn dun en kruipen over de aarde.

4 Dat andere, dat vreemde geslacht van Grieken genoemd wordt, heeft twee of drie of meer rechte, holle stelen. Daaraan groeien uitgespreide bladeren die vrij gelijk zijn aan de wilde valeriaan, maar langer, smaller en meer gesneden en op de bladeren van wilde vitzen lijken, maar groter. De bloemen groeien aan de top van de stelen veel bijeen gehoopt en zijn van kleur paarsachtig licht blauw en in vijf bladertjes gesneden, in het midden dragen ze kleine korte witte meeldraadjes waar kleine gele helmdraadjes aan hangen. Het zaad is klein en groeit in ronde huisjes. De wortels zijn vele worteltjes.

Plaats

De tamme valeriaan en de vreemde worden in de hoven gezaaid en geplant. De andere twee groeien hier te lande in vochtige plaatsen en in natte, lage beemden.

Tijd.

De eerste drie soorten van valeriaan bloeien in mei tot in september. De vreemde Griekse valeriaan bloeit meestal in juni en in augustus.

Naam.

1 Het eerste geslacht van dezen kruiden heet in Grieks Phu. In Latijn Valeriana en Nardus sylvestris of Nardus rustica. In de apotheken Valeriana domestica of Valeriane hortensis en bij sommige tegenwoordig Marinella Genicularis en Herba benedicta. In Hoogduits Grosz Baldrian. Hier te lande tamme of grote valeriaan en op sommige plaatsen Sint Joris kruid of speerkruid omdat de eerste bladeren net als het ijzer van een speer gevormd zijn. In Frans valeriane.

2 Het andere geslacht wordt Valeriana sylvestris, Phu sylvestre en Valeriana sylvestris maior genoemd. In Hoogduits Wild Baldrian, Katzewurtzel, Augenwurtz, Wendwurtz en denmarck. Her te lande wilde valeriaan. In Frans valeriane sauvage.

3 Het derde geslacht is ook een wilde valeriaan en daarom wordt het Valeriana sylvestris minor genaamd, dat is kleine wilde valeriaan en ook Phu parvum en Valeriana minor.

4 Het vierde wordt tegenwoordig onder de kruidliefhebbers Phu Graecum en Valeriana Graeca genoemd, dat is Griekse valeriaan en mag wel Valeriana peregrina of Pseudo phu genoemd worden want het is geen valeriaan, maar een ander, vreemd kruid dat wij met geen kruid van Dioscorides weten te vergelijken.

Natuur.

De wortel van valeriaan is warm en droog tot in de tweede graad.

Kracht en Werking.

1 De wortel van de tamme valeriaan die je kookt en drinkt lost de urine, verwekt de menstruatie bij de vrouwen en is goed tegen de pijn van de zijden en van de borst.

Hetzelfde doet het ook als poeder dat je met wijn in neemt.

Deze wortel wordt ook met de medicijnen en composities vermengd die je tegen venijn en pesten ingeeft en gebruikt wordt als teriakel, methridaat e.d.

2 De bladeren en de wortels van de wilde valeriaan die in water gekookt zijn genezen de puisten en kwade zweren van de mond en de ruwheid en verhitte van de keel als je daarmee de mond spoelt of gorgelt.

Deze valeriaan is zeer goed om in de dranken te gebruiken die je ingeeft als iemand van binnen gekwetst of geborsten is.

3, 4 De andere twee valerianen hebben in de medicijnen geen gebruik.

Zie verder: <http://volkoomenoudeherbariaenmedisch.nl> en : <http://www.volkoomen.nl/>